
Shaivagama-Puraneshu Shivatandavabhedah - Adhyayanam

शैवागम-पुराणेषु शिवताण्डवभेदाः - अध्ययनम्

Document Information

Text title : Shaivagamapurane Shivatandavabhedah Adhyayanam

File name : shaivAgamapurANeshivatANDavabhedAHadhyayanam.itx

Category : misc, article, pradiptakumArananda, shiva

Location : doc_z_misc_general

Author : (Copyright) Pradipta Kumar Nanda, Kendrapara, Orissa pknanda65 at gmail.com

Transliterated by : Pradipta Kumar Nanda pknanda65 at gmail.com

Proofread by : Pradipta Kumar Nanda

Acknowledge-Permission: (Copyright) Pradipta Kumar Nanda

Latest update : August 21, 2026

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

August 21, 2026

sanskritdocuments.org

શૈવાગમ-પુરાણેષુ શિવતાણ્ડવભેદાઃ - અધ્યયનમ્

શૈવાગમ-પુરાણેષુ પ્રતિપાદિતાઃ શિવતાણ્ડવભેદાઃ - એકં સંક્ષિપ્તં અધ્યયનમ્ ।

સારાંશઃ

ભારતીયસંસ્કૃતૌ ભગવાન્ શિવઃ કેવલં સંહારકર્તા ન, અપિતુ સૃષ્ટિ-સ્થિતિ-સંહાર-તિરોભાવ-અનુગ્રહાણાં વિશ્વનિયન્તા ઇતિ પરિગણ્યતે । તસ્ય દિવ્યનૃત્યં “તાણ્ડવમ્” ઇતિ પ્રસિદ્ધમ્ । તાણ્ડવનૃત્યં ન કેવલં કલારૂપમ્, અપિ તુ ગમ્ભીરદર્શનિકતત્વાનાં વિશ્વચૈતન્યસ્ય ચ પ્રતીકમસ્તિ । વેદેષુ રુદ્રસ્ય ગતિશીલસ્વરૂપસ્ય સંકેતઃ દૃશ્યતે, પરન્તુ તાણ્ડવસ્ય વિસ્તૃતવર્ણનં પુરાણેષુ, શૈવાગમેષુ, નાટ્યશાસ્ત્રે તથા ઉત્તરકાલીનશૈવસાહિત્યે વિશેષતયા પ્રાપ્યતે ।

શિવસ્ય નટરાજસ્વરૂપં તાણ્ડવદર્શનસ્ય પરમોદાહરણમ્ । નટરાજસ્ય ડમરુઃ સૃષ્ટેઃ, અગ્નિઃ સંહારસ્ય, અભયમુદ્રા અનુગ્રહસ્ય, અપસ્મારપુરુષોડ્ઙ્ઞાનસ્ય, ઊર્ધ્વપાદઃ મોક્ષસ્ય ચ પ્રતીકત્વેન વ્યાખ્યાયતે । અતઃ તાણ્ડવં વિશ્વચક્રસ્ય દર્શનિકવ્યાખ્યાનરૂપેણ મન્યતે ।

શૈવપરમ્પરાયાં તાણ્ડવસ્ય અનેકભેદાઃ વર્ણિતાઃ સન્તિ । દક્ષિણભારતીયાગમપરમ્પરાયાં વિશેષતઃ આનન્દ-, સન્ધ્યા-, કાલિકા-, ત્રિપુર-, ગૌરી-, સંહાર-, ઊર્ધ્વતાણ્ડવમ્ ઇતિ સપ્તભેદાઃ પ્રસિદ્ધાઃ । આનન્દતાણ્ડવં ચિદમ્બરસ્થનટરાજસ્ય આનન્દસ્વરૂપં નિરૂપયતિ । સન્ધ્યાતાણ્ડવં કાલપરિવર્તનસ્ય દ્યોતકમ્ । કાલિકાતાણ્ડવં શક્તિશિવયોઃ ઐક્યં તથા દુષ્ટનિગ્રહમ્ અભિવ્યજ્જયતિ । ત્રિપુરતાણ્ડવં ત્રિપુરાસુરવધાનન્તરં ધર્મવિજયસ્ય પ્રતીકમ્ । ગૌરીતાણ્ડવં શિવપાર્વત્યોઃ સામરસ્યં પ્રકાશયતિ । સંહારતાણ્ડવં કલ્યાન્તે જગત્સંહારસ્ય રૂપમ્ । ઊર્ધ્વતાણ્ડવં તુ શિવસ્ય પરાક્રમં, યોગવૈભવં મોક્ષદાયકત્વં ચ પ્રતિપાદયતિ ।

દર્શનિકદૃષ્ટ્યા તાણ્ડવં કેવલં નૃત્યં નાસ્તિ; અપિ તુ વિશ્વસ્ય નિત્યપરિવર્તનશીલતાયાઃ પ્રતીકં વર્તતે । કાશ્મીરશૈવદર્શને તાણ્ડવં શિવસ્ય સ્પન્દશક્તેઃ પ્રત્યક્ષાભિવ્યક્તિરિતિ નિરૂપિતમ્ । તસ્માત્ જગતઃ પ્રત્યેકઃ સ્પન્દઃ, પ્રત્યેકઃ પરિવર્તનઃ, પ્રત્યેકં જીવનચક્રં ચ શિવતાણ્ડવસ્યૈવ અભિવ્યક્તિરિતિ મન્યતે ।

ઉપસંહારતઃ વક્તું શક્યતે યત્ શિવતાણ્ડવં ભારતીયદર્શનિકપરમ્પરાયાઃ એકં મહત્વપૂર્ણં તત્ત્વમ્ । તત્ર ધર્મઃ, દર્શનમ્, નાટ્યમ્, આધ્યાત્મિકતા, કલા ચ સમન્વિતરૂપેણ દૃશ્યન્તે । તાણ્ડવસ્ય સમ્યગધ્યયનં શૈવદર્શનસ્ય, ભારતીયસંસ્કૃતેઃ તથા નાટ્યપરમ્પરાયાઃ ગહનબોધાય અત્યન્તમુપકારકમ્ ।

સન્દર્ભગ્રન્થાઃ

શિવપુરાણમ્
સ્કન્દપુરાણમ્
નાટ્યશાસ્ત્રમ્
કામિકાગમઃ
કારણાગમઃ
તન્ત્રાલોકઃ

ટિપ્પણી

શૈવાગમેષુ “સમતાણ્ડવ” ઇતિ સૂચી સર્વત્ર સમાનરૂપેણ ન દૃશ્યતે; ભિન્નેષુ આગમેષુ તથા પરમ્પરાસુ તાણ્ડવભેદાનાં નામ, સંખ્યા, ક્રમશઃ કિઞ્ચિત્ પરિવર્તતે ।

– પ્રો. પ્રદીપકુમારનન્દઃ (સેવાનિવૃત્ત)
શ્રીજગન્નાથસંસ્કૃતવિશ્વવિદ્યાલયઃ, પુરી

Written by Dr. Pradipta Kumar Nanda, Kendrapara, Orisa pknanda65 at gmail.com
Retd.Head, Dept.of Sarvadarshan
SJSV,Puri

——
Shaivagama-Puranesu Shivatandavabhedah - Adhyayanam
pdf was typeset on August 21, 2026

——
Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

